

ПРИКАЗ ПУБЛИКАЦИЈЕ БАЊА КОВИЉАЧА: ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ I

Вишеслојна истраживања предеоних целина, становништва и његове културне историје захтевају дуготрајан, темељит и посвећен рад, при чему се боравак на терену показао као незаменљив. Од почетних претпоставки до успостављања целине, монографија етнологичке Марије Шћекић Марковић о Бањи Ковиљачи управо сведочи у прилог таквом ставу. Ауторка у поглављима своје публикације из много углова разматра истражене податке о дуготрајној непрекидној насељености шире тзв. антропогеографске области којој припада данашњи бањски урбани простор смештен при горњем току реке Дрине. Приступ за који се Марија одлучила у обликовању костура на основу којег ће изградити монографију најпре се може представити као мултидисциплинарни, због тога што одељци садрже податке из домена археологије, историје, етнологије и географије с антропогеографијом, а потом укључује историју медицине, здравство и школство, те разматрања о балнеолошким феноменима у оквиру туристичке теорије и праксе, а све то у антрополошком контексту за који се по образовању, искуству и личном коду одлучила у изградњи своје професионалне каријере.

Монографија о Ковиљачи несумњиво представља заокружену целину о одређеним елементима на основу којих је могуће сагледати читав, рекло би се, комплекс различитих услова на основу којих је она постала (и остала) бањско лечилиште с традицијом која се протеже у три века. У исто време, методологија којом нас ауторка води кроз миленијуме постојања насељеног подручја чије је наслеђе уграђено у савремени културни контекст становништва Бање, Јадра, целог Подриња, па чак и шире, оставља довољно истраживачког простора на основу којег не само да је могуће, већ је и неизоставно потребно проширити наша лаичка и стручна знања. Говорећи о Смрдан Бањи, Бари, Смрдану, Ковиљачи и Бањи Ковиљачи, ауторка успоставља редоследни систем одељака *Положај и име насеља, Историја Бање Ковиљаче и њене околине, Скела на Смрдану и ђумрук на Шепачкој Ади, Становништво, Ковиљачка парохија до 1914. године, Школство у Ковиљачи до 1914. године, Путеви и путовање, Ханови, механе и гостионице, Лекари и физикуси, Развој и уређење бање од 1846. до 1902. године, Изградња Бање Ковиљаче од 1902. до 1914. године, Живот у Ковиљачи – бањске сезоне 1910–1913, Прилог статистици посета, Путотисни извори о Бањи Ковиљачи*. Циљ монографије био је не само да читаоца уведе у историјско-друштвено-културну фактографију путем чињеница, компарација, доследно спроведених аналитичких и синтетичких процедура, већ и да

својеврсном драматургијом излагања уведе читаоца у много шири план од искључиво стручног, спознајног и осећајно хладног. Смене широких планова, најчешће хронолошки постављених, с разматрањима о одређеним жижним тачакама у оквиру омеђених временских периода, учесника и догађаја, омогућавају читаоцу да податке и спроведене аналитичке поступке сагледава у функцији прогресивне надоградње ка јединственом свеобухватном закључку. Истовремено, помоћу неке врсте путоказа уграђених у специфичан стил ауторке, читалац следи параметре на основу којих, могуће, гради претпоставке за нова, следећа унакрсна преиспитивања изложене материје и синтетичких закључака проистеклих из текста.

Градећи хронолошку нит за читања културне историје ширег простора Бање Ковиљаче, ауторка указује на то да су од праисторије до савремених дана рудна богатства, минерална својства бројних извора пијаће воде, као и непосредна могућност разноврсне комуникације путем водотокова реке Дрине одредили специфичан статус становништва. Миленијумима дуги процеси стварања културних наслага на основу интеракције настале војном, економском и политичком доминацијом новопридошлих према стариначком становништву, а потом и неминовних културних прожимања и одређених елемената асимилације у оба правца, означени су управо значајем помнутих виталних ресурса. Заједница која их је баштинила и њима управљала стога је превасходно означена најширим друштвено-културно-економским резултатима до којих је у различитим периодима долазило њиховом експлоатацијом. У таквом контексту не чуди што је Марија прву целуларну целину заокружила излагањем о скелама на Смрдану и Шепачкој Ади, наводећи обиље података о миграцијама становништва, робе, културних утицаја, а потом и политичко-војним условима у којима је проходност српског становништва између две велике административне области Отоманске империје омогућавала подизање идентитетске и државотворне свести.

Следећа од, условно речено, целуларних целина заокружује разматрања о конституисању српског идентитета простора на којем се налази Бања Ковиљача. Разматрање започиње одељком о становништву у којем су хронолошки преплетени сукцесивни периоди у опадању османлијске власти са све значајнијим административним, конфесионалним и економским утицајем обновљене српске државе и његовим одјецима у, савременим речником исказано, локалним сеоским и градским заједницама, потом се наставља у оквиру постојања Ковиљачке парохије у својству културног стуба око којег се окупљало становништво које је у таласима насељавало ширу област у којој је смештена данашња бања, а завршава развитком система школства и образовања у Ковиљачи. У оквиру ове целине већ је јасно назначено уже усмерење ка просторно-временским координатама у чије средиште је постављено већинско српско становништво, које до данас сачињава основну супстанцу на основу које су се одвијали културно-историјски процеси у којима је бањско лечилиште постало окосница малтене целокупног живота заједнице. Наслањајући се на назначену другу целину

у којој су широком опсервацијом образложени услови, узроци и последице, рекло би се, уобличавања локалног идентитета у оквиру ширих идентитетских процеса целе Србије, трећа започиње излагањем о историјском развоју путне мреже и етапама њеног дефинитивног структурирања кроз јадарско и подрињско подручје. У овој целини запажа се далеко значајније учешће стриктно етнографске грађе о начинима изградње, изгледу и квалитету сувоземних и водених саобраћајница, а поготово о и данас чувеним саобраћајним средствима каква су биле дринске лађе, чамци и скеле. Посебно треба нагласити да одељак о путевима и путовањима назначавача постојање и улогу различитих професионалних група, које су одржавале несметано и сврсисходно одвијање различитих врста саобраћаја, што су дербенције и мартолози, а потом о, како наводи, кирицијама, трговцима, варошанима, Османлијама, Цинцарима, Грцима, Татарима – професионим, у служби писмоноша, истовремено говорећи о другој страни проходности дринског путног коридора у којем су место нашли шверцери, лопови, разбојници. Доследно излажући материју којом се бави у монографији, ауторка у наставку целуларне целине говори о, речником туризма прецизирано, угоститељским и смештајним просторима, и то у континуитету од периода српске средњовековне државе, преко утемељавања, раста и опадања институција османске власти, до учвршћења обновљене српске државе током 19. века. Како разматрања у монографији одмичу према савременом културно-историјском периоду постојања лечилишта Бање Ковиљаче и све значајнији обим и квалитет података потпада под поље проучавања етнологије, у одељку о смештају и исхрани путника кроз ковиљачко подручје Марија Шћекић говори о средњовековним свратиштима, коначиштима и манастирским страннопријемницама, потом о врстама, квалитету и архитектури ханова и караван-сараја у време османске окупације, па све до крчми и гостионица, те из турског доба наслеђених механа и кафана. Посебан квалитет овог одељка је и посредно читавање законских одредби и народне институције гостопримства као двојног предуслова за утемељавање искоришћавања балнеолошких капацитета Бање Ковиљаче, тачније, назнака за потоњи настанак лечилишта, хотела и приватног смештаја у функцији својеврсног обликовања елемента локалног идентитета.

У последњој, условно целуларној целини, ауторка заокружује излагање својих прилога за историју културног простора, у оквиру којег, на првом месту, Дрина представља изванредан коридор у којем су до савремених дана обављана дневна, сезонска и метанастазичка покретања становништва, а на другом и трећем, не мање значајна, постојања вредног рудног богатства и изузетних балнеолошких квалитета извора, допринели томе да Ковиљача вековима буде окосница за жив и разноврстан развој градске средине, и локалних сеоских средина. С обзиром на то да у последњим поглављима говори о несметаном развоју бањског лечилишта у оквирима постојања савремене српске државе, излагања о лекарима и физикусима могу се дискурзивно посматрати као везивно ткиво за целине о путовањима и конкрет-

ном развиту Бање, те подједнако образлажу значај стручног особља за путну и смештајну инфраструктуру, као и за обликовање самих медицинских капацитета у својству специфичног домена процеса урбанизације. У прилог својим разматрањима, Марија Шћекић Марковић доноси мноштво документарне грађе, предочава законска акта и административно-правне одлуке о свим условима и ограничењима за бројна поља у којима су се читавали развој и бољитак, а све то обиље података приближава читаоцу архивским наводима и цитатима из ауторских текстова других стручњака и научника који су се бавили истом или сродним темама. Управо стога, на основу предоченог приступа у последњој целуларној целини и уопште, пред нама израња не само свеобухватно представљени развитак микроцелине Бање Ковиљаче, већ и, на основу њеног примера, процес промена у одређеним доменима целокупне српске државе. Како је већ наведено да ауторка монографије оставља могућност стручном читаоцу да циљеве и резултате разматрања тумачи у линеарном или унакрсном кључу, чињеница да су подаци предочени на основу материјалних доказа, писаних сведочанстава и ликовних извора истражених у архивској грађи, документима, путописној и, посредно, чак романсираној литератури, представљају савремено и можда помало неуобичајено монографско решење. О таквом истраживачком домету један од њених рецензената наводи као закључак:

„Исти (разноврсни подаци, МС) су посматрани методом анализе, селективно и компаративно, те се будућем читаоцу презентују само проверена знања и чињенице. Из документоване анализе и презентовања знања из литературе, документације и архивске грађе, израстају добро постављене синтезне, закључне реченице и ауторови ставови, као надоградња онога што је у литератури већ речено, некима, мање или више, познато, а сада осветљено на нов начин.”

Напоследку, треба говорити о томе да приступ Марије Шћекић Марковић у, како сам наслов говори, првом опусу прилога за историју Бање Ковиљаче, отвара простор да се у даљим истраживањима детаљније образложе услови под којима је непрестано жив културни простор означен у ширем контексту. Малтене двовековно постојање бањског лечилишта, препознатог притом у својству значајног друштвено-привредног ресурса још током прве владавине кнеза Милоша, стоји насупрот одлукама да у оба светска рата Ковиљача постане нека врста транзитног стационара за становништво избегло с других простора. Ратна догађања током деведесетих година и, нажалост, таласи имиграната с Блиског истока, о томе још једном сведоче у најновијем периоду. Надам се да последњи пут формирану избеглички центри у Бањи Ковиљачи свеједно остају савремено сведочанство које треба уградити у будуће прилоге за њену културну историју. У том правцу посматрано „унапред”, чињеница да Бања, уз Врњачку и Буковичку један од неизоставних симбола балнеологије у Србији, на ширем плану очигледно није била до-

вољно значајна да се очува као урбана целина од изванредног значаја. Њен усуд и статус пограничног насеља, који је, како је већ назначено, оставио трага и у битно другачијем контексту, неизоставно треба разматрати у потпуно антрополошком кључу и ширем истраживачком пољу.

Марко Стојановић
Етнографски музеј у Београду

Сл. 1. Гостионица у Бањи Ковиљачи 1903, Музеј Јадра

Сл. 2. План Бање Ковиљаче 1862. Инжењер Јован Новак.
ФБ Подриње кроз историју 2014.

Сл. 3. Извор бакарне воде. Колекција Стјепановић

Сл. 4. Градуисана бањска чаша, Колекција Стјепановић

Сл. 5. Колекција Стјепановић

Сл. 6. Колекција Стјепановић